

SHEILA FITZPATRICK

STALINISMUL DE FIECARE ZI

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN RUSIA SOVIETICĂ A ANILOR 1930

Traducere din limba engleză de Alina Popescu

Prefață de Sorin Antohi

CORINT
ISTORIE

Introducere

Această carte este despre viața cotidiană a oamenilor obișnuiți, „oameni neînsemnați” în comparație cu „mărimile”. Însă viața dusă de acești oameni obișnuiți nu a fost, în accepțiunea lor și, probabil, a noastră, una normală. Pentru aceia care trăiesc în vremuri extraordinare, viața normală devine un lux. Tulburările și greutățile au destrămat normalitatea anilor 1930, făcând din ea un ideal la care cetățenii sovietici năzuiau, însă pe care, în general, nu izbuteau să-l atingă. Cartea de față este o incursiune în ordinarul și extraordinarul Rusiei lui Stalin, tratând modul în care cele două stări interacționau. Ea descrie felul în care cetățenii sovietici se străduiau să ducă vieți obișnuite, în împrejurările extraordinare ale stalinismului. Este un portret al unei specii sociale pe cale de apariție, *homo sovieticus*, al cărei habitat natural era stalinismul.¹

Există o mulțime de teorii despre cum se scrie istoria vieții cotidiene. Unii înțeleg termenul „cotidian” ca referindu-se în primul rând la viața privată, acoperind sfere precum familia, căminul, creșterea copiilor, timpul liber, legăturile de prietenie și sociabilitatea. Alții cercetează cu precădere viețile angajaților, comportamentele și atitudinile generate de locul de muncă. Cercetătorii vieții de zi cu zi din regimurile totalitare se concentrează adesea pe rezistența activă sau pasivă la regimul

respectiv, în vreme ce unele studii ale vieții țăranilor se axează pe „rezistența cotidiană”, adică pe mijloacele banale și aparent cotidiene prin care indivizii aflați într-o relație de dependență își exprimă resentimentele față de stăpâni.² Cartea de față are în comun cu numeroase studii recente atenția deosebită acordată practicii – adică formelor de comportament și strategiilor de supraviețuire și de ascensiune pe care indivizii le dezvoltă pentru a face față unor împrejurări sociale și politice specifice.³ Însă cartea nu își propune să illustreze o anumite teorie despre cotidian, subiectul ei constituindu-l cotidianul extraordinar.

Vremurile erau neobișnuite din pricina Revoluției din 1917 și a tulburărilor, cu impact nu mai puțin perturbator, care au însoțit orientarea noului regim către o rapidă industrializare și colectivizare a agriculturii, la finele anilor 1920. În această perioadă au avut loc dislocări sociale masive, milioane de oameni schimbându-și ocupația și reședința. Vechile ierarhii au fost răsturnate, vechile valori și obiceiuri, discreditate. Noile valori, inclusiv condamnarea religiei drept „superstiție”, nedumereau și erau respinse de generația mai bătrână, dar erau adesea îmbrățișate cu ferveur de tineri. A fost proclamată o epocă eroică de luptă împotriva lumii vechi și de făurire a unei lumi noi și a unui om nou. Regimul, devotat transformărilor la nivel social, cultural și economic, a impus violent schimbări radicale, fără a ține seama de costurile umane, și i-a tratat cu suprem dispreț pe aceia care doreau să ia o pauză de la lupta revoluționară. Pedepse sălbatice, mai rele decât orice născocise vechiul regim, le-au fost aplicate „dușmanilor” și, uneori, la întâmplare, populației. Nenumărate persoane s-au trezit stigmatizate ca „elemente străine”, intruși în noua societate.

Toate acestea sunt parte din motivul pentru care cetățenii sovietici nu considerau că trăiesc vieți normale. Dar atunci când se plâneau de asta, de regulă se gândeau și la ceva anume.

Cel mai neobișnuit aspect al vieții urbane sovietice, din perspectiva celor care o trăiau, a fost dispariția bruscă a mărfurilor din magazine, la începutul anilor 1930, când a debutat o epocă de lipsuri cronice. Totul, mai cu seamă produsele de bază – alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și articole casnice –, era în stocuri limitate. Motivul era trecerea de la o economie de piață la una bazată pe planificarea centralizată a statului, petrecută la finele anilor 1920. Penuria de alimente din zonele urbane a fost cauzată și de foametea de la începutul deceniului al treilea și, o vreme, oamenii de rând, dar și liderii politici au sperat că aceste lipsuri vor fi temporare. Treptat însă, acestea au prins conturul unui fenomen mai degrabă permanent și sistemic. Avea, într-adevăr, să fie o societate clădită pe lipsuri, cu toate greutatețile, neplăcerile, disconfortul și pierderea de timp asociate cu penuria. *Homo sovieticus*, specia care începea să apară în anii 1930, se dovedea extrem de iscusit la vânătoarea și strângerea de bunuri greu de găsit în mediul urban.

Această carte este despre viața în Rusia urbană, în epoca de glorie a stalinismului. Este despre apartamentele comune aglomerate, despre soții părăsite și soți care nu plăteau pensia alimentară, despre penuria de hrană și îmbrăcăminte, despre cozile nesfârșite. Este despre murmurul de nemulțumire al populației față de aceste condiții și despre cum a reacționat guvernul. Este despre păienjenişul birocratic care adeseori transforma viața de zi cu zi într-un coșmar și despre metodele prin care oamenii obișnuiți încercau să îl ocolească, printre acestea numărându-se în primul rând patronajul și sistemul ubicuu de relații personale numit *blat*. Este despre ce însemna să fii privilegiat în societatea stalinistă, dar și despre milioanele de marginalizați. Este despre supravegherea polițienească endemică în această societate și despre valurile de teroare, cum ar fi Marile Epurări, care o zguduiau periodic.

Pentru *homo sovieticus*, statul era o prezență centrală și ubicuă. În primul rând, statul era distribuitorul oficial de bunuri și producătorul lor cvasi-monopolist, astfel încât chiar și pe piața neagră se găseau mai ales produse de stat, comerțul ilicit depinzând în mare măsură de relațiile în aparatul de stat. În al doilea rând, toți locuitorii din mediul urban lucrau la stat, indiferent de ocupația lor: muncitori, dactilografe, profesori, vânzători. Alți angajatori practic nu existau. În al treilea rând, statul era un neobosit dirijor al vieții, emițând și pretinzând un șuvoi nesfârșit de documente și permise fără de care cele mai simple operațiuni cotidiene se dovedeau imposibile. Așa cum recunoștea toată lumea, inclusiv liderii înșiși, birocrația sovietică – de curând extinsă considerabil, pentru a-și putea acoperi noile însărcinări, și de aceea populată cu oficiali lipsiți de experiență și de calificare – era lentă, greoaie, ineficientă și adesea coruptă. Legea și procedura legală erau privite cu dispreț, acțiunile autorităților, de la cele mai înalte la cele mai mărunte, erau marcate de arbitrar și favoritism. Cetățenii simțeau că sunt la bunul-plac al regimului și al oficialităților sale; speculau la nesfârșit despre „cei de sus” și despre ce surprize îi mai rezervau aceștia populației de rând, dar nu simțeau că ar putea să influențeze în vreun fel aceste decizii. Nici măcar bancurile preferate ale cetățenilor sovietici nu erau despre sex sau soacre sau despre originea etnică. În ciuda pericolului de a fi surprins în toiul unei conversații „antisovietice”, ele erau despre birocrați, Partidul Comunist și poliția secretă.

Omniprezența statului în peisajul urban din Rusia anilor 1930 m-a determinat să definesc termenul de „cotidian”, pentru scopurile practice ale acestei cărți, drept interacțiunile cotidiene care într-un fel sau altul implică statul. În contextul sovietic, o atare definiție exclude în mare măsură subiecte precum prietenia, dragostea și unele aspecte ale timpului liber și ale

sociabilității în sfera privată. Însă definiția nu poate fi nici prea îngustă, fiindcă include elemente foarte diverse, cum ar fi merusul la cumpărături, călătoriile, petrecerile, bancurile și glumele, găsirea unui apartament, educația, obținerea unei slujbe, ascensiunea în carieră, cultivarea protectorilor și a relațiilor, căsătoria și creșterea copiilor, scrierea plângerilor și a denunțurilor, votul și încercările de a nu intra în colimatorul poliției secrete.

Termenul de „stalinism” din titlu are nevoie de unele explicații. Stalinismul deseori se referă la o ideologie și/sau un sistem politic. Aici, eu îl folosesc ca o prescurtare la un complex de instituții, structuri și ritualuri care alcătuiau habitatul lui *homo sovieticus* în epoca stalinistă. Conducerea Partidului Comunist, ideologia marxist-leninistă, birocrația galopantă, cultul conducătorilor, controlul statului asupra producției și distribuției, ingineria socială, acțiunea afirmativă realizată în numele muncitorimii, stigmatizarea „dușmanilor de clasă”, supravegherea polițienească, teroarea și diversele aranjamente neoficiale, subiective, prin care indivizii de la toate nivelurile căutau să se protejeze și să obțină bunurile de care duceau lipsă, toate alcătuiau habitatul stalinist. În vreme ce o parte din aceste elemente existau deja în anii 1920, abia în anii 1930 s-a instaurat habitatul stalinist propriu-zis, multe dintre trăsăturile sale prelungindu-se către epoca post-stalinistă, până la *perestroika* lui Gorbaciov, în anii 1980. În accepțiunea mea, stalinist și sovietic sunt sinonime, primul reprezentând atât o versiune augmentată a celui de-al doilea, cât și un moment definitoriu al său.

Momente marcante

Povestea noastră are un debut clar: transformarea vieții cotidiene a rușilor, petrecută la finele anilor 1920 și începutul anilor 1930, perioadă ce a urmat abandonării Noii Politici

Economice (NEP), una relativ moderată și gradată, în favoarea colectivizării și a Primului Plan Cincinal.

Pentru această tranziție se folosește termenul de „revoluție stalinistă”, sintagmă ce surprinde întocmai caracterul său violent, distructiv și utopic. Însă această revoluție a fost în mare măsură un rezultat al inițiativei statului, nu al unor mișcări populare, și nu a dus la o schimbare a conducerii politice. Scopul revoluției, în opinia lui Stalin, era să creeze bazele economice ale socialismului prin înlăturarea completă a inițiativei private și prin folosirea planificării de stat pentru a promova dezvoltarea economică rapidă.

În orașe, comerțul privat și afacerile individuale au fost suprimate. Statul a preluat canalele de distribuție, ca parte dintr-un nou sistem de planificare economică centralizată extrem de ambițios, dar foarte prost gândit. Planificarea era prezentată în termeni eroici, o îmblânzire a unor forțe economice dezlănțuite. Procesul de planificare avea un obiectiv imediat, anume să pună în aplicare industrializarea rapidă, mai cu seamă a zonelor subdezvoltate ale țării, în conformitate cu Primul Plan Cincinal (1929–1932). Asta însemna investiții masive în industria grea, economii la capitolul bunuri de consum și sacrificarea drastică și involuntară a nivelului de trai al populației, spre a se achita nota de plată.

Liderii speraseră că vor izbuti să arunce nota de plată a industrializării pe umerii țărănimii; procesul de colectivizare a agriculturii, care a însoțit Primul Plan Cincinal, ar fi trebuit să aibă exact acest efect, împingând țărănimea să accepte prețurile mici oferite de stat pentru produsele lor. Însă speranța aceasta s-a năruit, iar populația urbană a sfârșit prin a duce aproape tot greul. Colectivizarea s-a dovedit o întreprindere foarte costisitoare. Câteva milioane de „culaci” (țărani prosperi, considerați exploatare) au fost expropriati și deportați

în regiuni îndepărtate ale țării. Alte câteva milioane au fugit la oraș. Rezultatul a fost raționalizarea alimentelor și suprapopularea, urmate, între 1932 și 1933, de foametea care a cuprins regiunile agrare importante ale țării. În vreme ce foametea era un fenomen temporar, penuria de alimente și de multe alte produse de consum era permanentă. Marxiștii se așteptaseră ca socialismul să aducă abundență. Cu toate acestea, în Uniunea Sovietică, socialismul și penuria s-au dovedit a fi două concepte gemene.

În politică, în relațiile sociale și în cultură, Primul Plan Cincinal a reprezentat de asemenea un moment de cotitură. Stalin și susținătorii săi au înfrânt și ultimele forme de opoziție fățișă în mișcarea comunistă sovietică, opoziția de stânga, excluzându-i din partid pe liderii acesteia, la sfârșitul anului 1927. Peste câțiva ani, o mai timidă opoziție de dreapta a fost înfrântă fără o confruntare deschisă. La final, Stalin s-a impus nu doar ca lider incontestabil al partidului, ci și ca obiectul unui cult dirijat care a debutat în 1929, odată cu serbările ce au marcat împlinirea de către Stalin a 50 de ani. Poliția secretă și-a sporit rândurile în mod spectaculos, pentru a face față deportării culacilor și altor operațiuni punitive. Acești ani au fost de asemenea martorii unui alt fenomen, anume revenirea străvechii practici țariste de exilare administrativă, dar și ai înființării gulagului, imperiul lagărelor de muncă.

Izolaționismul a fost principala caracteristică a perioadei Primului Plan Cincinal, o revenire la situația din vremea Războiului Civil din 1918–1920, când tânărul stat sovietic fusese izolat atât de atitudinea ostilă a marilor puteri occidentale, cât și de propria sa intransigență. În perioada NEP, în ciuda monopolului exercitat de stat în sfera comerțului exterior, un aspect asupra căruia Lenin insistase, contactele economice și culturale cu lumea din afară s-au resuscitat într-o măsură și s-a înregistrat

un trafic semnificativ la frontierele Uniunii Sovietice. Marea spaimă de război apărută în 1927 a schimbat acest climat, curând după aceea guvernul hotărând să decreteze „pre-mobilizarea” în toată țara, o stare care s-a prelungit în întreg deceniul al treilea. Din acel moment, granițele sovietice s-au închis aproape complet, atât pentru călători, cât și pentru transportul de mărfuri, iar Uniunea Sovietică și-a declarat intenția de a deveni o „autarhie”, de a-și câștiga independența economică. Pe termen scurt, această mișcare a avut un efect benefic, chiar dacă pur întâmplător: ea a ținut Uniunea Sovietică departe de Marea Depresiune. Pe termen lung însă, ea a dus la instalarea unei atitudini de suspiciune, a unei izolări parohiale care, din anumite puncte de vedere, amintea de perioada Marelui Cnezat al Moscovei din secolul al XVI-lea.⁴

Suspiciunea crescută față de dușmanii din străinătate, caracteristică acestei perioade, era dublată de un val de ostilitate față de „dușmanii de clasă” din interior: culacii, preoții, membrii nobilimii pre-revoluționare, foștii capitaliști și alții, a căror clasă socială îi transforma, în opinia comuniștilor, în dușmanii naturali ai statului sovietic. Dar, la acest punct, stigmatizarea dușmanilor de clasă avea deja o întregă istorie. Constituția din 1918 a Republicii Ruse priva diverse categorii de „nemuncitori” – foștii exploatare – de dreptul la vot, aceștia fiind de asemenea supuși unei game variate de interdicții sociale, cum ar fi excluderea din învățământul superior și aplicarea de taxe suplimentare. În ciuda eforturilor depuse de conducători în perioada NEP, de a nu „înteți focul luptei de clasă”, comuniștii de rând înclinau către politicile care îi discriminau puternic și flagrant pe „foștii oameni”, membrii vechilor clase privilegiate, și îi favorizau pe muncitori, noua „clasă dominantă”. În timpul Primului Plan Cincinal, acestor instincte li s-a dat frâu liber.

O altă trăsătură a acestei perioade a fost tumultuoasa „revoluție culturală”, în cadrul căreia membrii intelectualității pre-revoluționare, cunoscuți drept „specialiști burghezi”, au devenit principalele ținte ale atacurilor comuniste. În anii NEP, Lenin și alți lideri insistaseră asupra faptului că statul avea nevoie de specialiști, dar recomandasera ca aceștia să fie atent supravegheați de comuniști. Această situație s-a schimbat dramatic în primăvara lui 1928, când un grup de ingineri din regiunea Șahti, în Donbas, a fost acuzat de „sabotaj” (adică, de păgubirea intenționată a economiei sovietice) și de trădare în favoarea unor capitaliști străini și a serviciilor secrete străine. Procesul din Șahti, primul dintr-o serie de procese înscenate, a marcat începutul unui val de arestări în rândurile inginerilor și, într-o mai mică măsură, a altor profesii.⁵

Revoluția culturală a avut și o componentă de „acțiune afirmativă”. Anunțând public nevoia urgentă a Uniunii Sovietice de a-și construi propria sa „intelighenție a muncitorilor și țăranilor”, care să înlocuiască „intelighenția burgheză”, Stalin a demarat un program de angajare prin care a trimis la studii superioare, mai ales în domeniul ingineriei, muncitori, țărani și tineri comuniști, aceștia urmând să devină conducătorii noii societăți. Efortul intens de „proletarizare” a intelectualității nu a durat mult, doar câțiva ani, beneficiarii săi ajungând să fie promovați extraordinar de rapid în vremea Marilor Epurări. Ei au constituit nu numai un nucleu al profesiilor precum cea de inginer, ci și o elită politică extrem de longevivă – generația „Brejnev” – al cărei mandat a început în anii de dinainte de război și a durat aproape o jumătate de secol.

Însă nu doar viitorii Brejnevi urcau pe scara socială în perioada aceasta. Numeroși mici burocrati semianalfabeți, ale căror incompetență și mulțumire de sine erau constant criticate în *Pravda* și caricaturizate în revista umoristică *Krokodil*,

au fost și ei beneficiarii acțiunii afirmative a revoluției culturale. Întreaga burocrăție sovietică mustea de indivizi lipsiți de experiență, care nu aveau niciun fel de pregătire pentru slujbele pe care le îndeplineau. În unele ramuri, cum ar fi comerțul de stat, nu doar oficialii, ci instituțiile în ansamblul lor erau supuși unei presiuni uriașe de calificare la locul de muncă.

Rândurile muncitorimii, ca și cele ale conducerii, erau alcătuite din novici proaspăt recrutați. Numai în perioada Primului Plan Cincinal, peste zece milioane de țărani s-au mutat la oraș și au devenit salariați. Migrația de proporții a generat o criză de locuințe pe măsură. Ca și alte tipuri de penurie, lipsa de locuințe s-a dovedit o trăsătură permanentă a vieții în Uniunea Sovietică, familiile înghesuindu-se, decenii de-a rândul, în apartamente comune minuscule, cu un singur dormitor, cu bucătărie și baie (acolo unde aceasta exista) comune. În anii foametei, pe măsură ce fluxul de migrație către marile orașe scăpa de sub control, statul a introdus, pentru prima dată de la revoluție, pașapoarte interne și a înființat un sistem de permise pentru rezidența urbană. De ambele se ocupa OGPU (poliția secretă, precursora NKVD-ului), care a dus controlul asupra vieții cetățenilor la un nou nivel, complicând enorm traiul multor oameni.

În 1935, Stalin anunța că „Viața s-a îmbunătățit, viața este mai veselă”. Acest anunț a marcat un moment de relaxare pe care unii l-au privit, cu nejustificat optimism, drept o întoarcere parțială la spiritul Noii Politici Economice. Niciuna dintre inițiativele politice majore din perioada Primului Plan Cincinal, precum colectivizarea sau scoaterea în afara legii a comerțului și micilor afaceri private, nu a fost eliminată, însă au avut loc mici modificări marginale și o îndulcire a retoricii. Raționalizarea a încetat (premat, în opinia unor muncitori, care nu-și mai permitau să plătească noile prețuri „comerciale”). „Intelighenția burgheză” a fost reabilitată, aceasta ridicându-se cu precauție

către o poziție privilegiată într-o societate în care beneficiile materiale deveneau tot mai diferențiate. Noua Constituție „a lui Stalin”, din 1936, fâgăduia o serie amețitoare de drepturi civile pentru cetățenii sovietici, inclusiv libertatea de asociere și de exprimare, fără a reuși să își pună în practică promisiunile.

Viața a fost mai ușoară în cursul celor „trei ani buni”, între 1934 și 1936, decât fusese în perioada Primului Plan Cincinal. Însă asta nu însemna mare lucru, dat fiind că perioada imediat anterioară fusese marcată de foamete și criză economică. Primul „an bun” a stat în umbra foametei recent încheiate, iar în al treilea, 1936, recoltele au fost atât de slabe încât, în orașe, au apărut lungi cozi la pâine și zvonuri panicate despre o nouă foamete. În memoria colectivă a rușilor, singurul an cu adevărat bun din deceniul al treilea a fost 1937 – care, în mod ironic, a fost și primul al Marilor Epurări – când recolta a fost excelentă, iar magazinele nu mai duceau lipsă de produse.

Și la nivel politic erau probleme. La finele anului 1933, cu puțin înainte ca raționalizarea să înceteze și să fie lansat sloganul „Viața e tot mai bună”, liderul de partid din Leningrad, Serghei Kirov, a fost asasinat. Acesta a fost cel mai șocant incident politic al deceniului, comparabil, în istoria americană, cu asasinarea președintelui John Kennedy, în 1963. Deși existența unei conspirații nu a putut fi vreodată dovedită, crima fiind, poate, fapta unui cetățean nemulțumit, mulți credeau (și continuă să creadă) că la mijloc a fost un complot. Stalin i-a arătat cu degetul pe foștii lideri al opoziției de stânga, Lev Kamenev și Grigori Zinoviev, care au fost judecați de două ori pentru complicitate, primind pedeapsa cu moartea la capătul celui de-al doilea proces, în august 1936. Alții l-au arătat cu degetul pe însuși Stalin.

Teroarea – adică actele de violență comise de stat în afara legii, împotriva unor grupuri și a unor cetățeni aleși la întâmplare – era utilizată cu o asemenea frecvență, încât trebuie

privită ca o trăsătură de sistem a stalinismului din anii 1930. Culacii, preoții, nepmenii (termenul îi desemna, în perioada NEP, pe micii oameni de afaceri) și „specialiștii burghezi” erau victimele predilecte la începutul deceniului, „foștii oameni” fiind vânați după moartea lui Kirov. Însă cel mai spectaculos episod al terorii a fost fără îndoială reprezentat de Marile Epurări din 1937–1938, care vor fi discutate pe larg în ultimul capitol. Cantitativ, dimensiunile terorii n-au diferit prea mult de acelea ale prigoanei împotriva culacilor din perioada „deculacizării”⁶. Ce i-a amplificat efectul, cel puțin la nivelul populației urbane, a fost suferința disproporționată a elitelor, inclusiv a celor comuniste. Totuși, în ciuda faptului că elitele au fost ținta principală, teroarea a lovit, în multe cazuri, și la întâmplare. Oricine putea fi dat în vileag ca „dușman al poporului”; asemeni vrăjitoarelor din epocile apuse, „dușmanii poporului” nu prezentau trăsături distinctive.

Teama de dușmanii din exterior, care a bântuit Uniunea Sovietică în anii 1920 și 1930, inclusiv în perioadele când nu se întrezărea niciun semn serios de amenințare, a fost o componentă a dinamicii Marilor Epurări, mai ales în cazul înlăturării mareșalului Tuhacevski și a altor comandanți militari (învinuiți de a fi spioni germani) și al mărturisitorilor celor acuzați în procesele înscenate din 1937 și 1938, când învinuiții recunoșteau că acțiunile lor antisovietice erau executate în colaborare cu serviciile secrete străine, îndeosebi cele germane și japoneze.

În vreme ce un contingent veteran de lideri comuniști și oficiali de stat era distrus de Marile Epurări, la rampă ieșea o generație de oameni noi, mulți dintre ei fiind beneficiari ai programelor de acțiune afirmativă de la începutul deceniului. Orice merite au dovedit acești oameni pe termen lung⁷, la finele anilor 1930 ei erau niște simpli novici care se luptau să repună pe picioare o economie și un sistem administrativ puternic

afectate de Marile Epurări. Războiul, pe care mulți îl așteptaseră cu teamă, bătea acum la ușă, iar Armata Roșie era în haos, nu doar din pricina epurărilor, ci și pentru că era în plin proces de extindere și pe cale să devină o forță armată permanentă.⁸

O schimbare de politici petrecută în ultimii ani ai deceniului merită o atenție deosebită, din pricina impactului asupra vieții cotidiene. Este vorba despre înăsprirea disciplinei muncii prin intermediul legilor din 1938 și 1940, care introduceau pedepse mai severe pentru absențe și întârzieri la locul de muncă. Deși exista, încă din 1932, o lege destul de severă privind disciplina muncii, aceasta era respectată mai mult prin încălcarea normelor ei. Noile reguli erau mult mai severe, legea din 1940 prevăzând concedierea și aplicarea de sancțiuni contravenționale muncitorului sau funcționarului care întârzia 20 de minute la serviciu. Cum transportul în comun nu era de încredere, după cum nu erau nici ceasurile sovietice, practic orice angajat era în pericol, măsura stârnind resentimentele populației citadine. Din punctul de vedere al angajaților obișnuiți, impactul negativ al acestor legi a fost, probabil, mai puternic decât al Marilor Epurări sau al oricăror altor realități de după penuria de alimente și scăderea bruscă a nivelului de trai survenite la începutul deceniului.

Povești

Oamenii își înțeleg și își amintesc viețile ca pe niște povești. Aceste povești ordonează faptele disperate din viața cotidiană, încadrându-le într-un context, impunând un model care arată de unde am venit și încotro mergem. În teorie, gama acestor povești e limitată numai de granițele imaginației umane, dar în practică ea este mult mai redusă. Majoritatea oamenilor internalizează povești care sunt, la un moment dat, proprietate